
B. Aczél Anna–Darvas Ágnes–Mányai Judit

Szociális munkás képzés a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán

A képzés előzményei

A szociális képzések megkezdése óta már többször elhangzott, mennyire nehéz előzmények nélkül új képzést indítani. Ilyenkor a főiskolán újból és újból megjegyezzük, hogy azért nem egészen előzmény nélküli ez a képzés (sem). Ezekben az esetekben mindig a főiskolai előzményeinkre gondolunk.

Amikor a 60-as évek végén Illyés Gyuláné tervezni kezdte a nehezen nevelhető gyerekekkel foglalkozó szakot, arra gondolt, hogy a főiskola tradícióihoz, szelleméhez, a Szondi-laboratórium hagyományaihoz híven itt kell képezni azokat a tanárokat, nevelőket, akik képesek lesznek az érzelmi sérüléseik miatt nehezen beilleszkedő gyermekek nevelésére. Ebben az időben még nem volt olyan speciális képzés, amely a nevelőotthoni, intézeti körülmények között élő gyerekekkel való foglalkozásra készített volna fel, így logikusnak tűnt, hogy ez a főiskola fogadja be azt a képzést, melynek célja a sérült gyermekek való segítése. A gyógypedagógusnak jelentkező hallgatóknál mindig is alapvető motivációt jelent a segíteni akarás. Többnyire nem a megtanítani, hanem a megsegíteni vágyás készteti jelentkezésre a jelölteket.

A nehezen beilleszkedő gyerekek gyakran kerültek az ún. normál iskola falain kívülre, a kiegészítő iskolákba, és egyre többször kellett tapasztalni, hogy az intézetben nevelkedő gyerekek nem képesek az intézmények falain kívül boldogulni. Ezért is volt az első években a levelező tagozaton *nevelőtanári szak* elnevezésű a képzés, hiszen az ott dolgozó pedagógusok, igazgatók adták a képzés első hallgatóit. 1973-ban, amikor a főiskola áttért a nappali képzésre – a francia nyelvterületről adaptált *pszichopedagógus* nevet választva –, az oktatás akarva, de még inkább akaratlanul fel kellett vállalja a gyermekvédelem különböző területeinek szakember-ellátását. A tanszék és a főiskola előtt kezdettől fogva világos volt, hogy küzdelmük heroikus, hiszen egyetlen szak sem képes ilyen széles spektrumú képzésre, de alternatíva még hosszú évekig nem adódott. Így a pszichopedagógia széles alapú általános képzést és jó szemléletet nyújtott, de nem vállalkozhatott minden egyes területre való felkészítésre.

Ugyancsak a 70-es évekre fogalmazódott meg az az igény, hogy a felnőtt fogyatékosok intézményeiben már nem elegendő, ha a dolgozók csak egészségügyi képesítéssel (vagy gyakran csak középiskolai végzettséggel) rendelkeznek. A megőrzés helyett komoly igénnyé vált, hogy az intézményen belül az értelmes élet feltételeit is biztosítsák. A szociális szervező képzés (mindvégig levelező formában) a felnőtt fogyatékosokkal való foglalkozásra, az idősek otthonaiban élők mindennapjainak segítésére, a felnőtt fogyatékosok rehabilitációjára készítette fel a hallgatókat. Később, a társadalmi igényeknek megfelelően – megrendelésre – vállalta fel a szak a második diplomát nyújtó *mentálhigiéne* szak indítását.

Mindezen előzmények, és a gesztori bizottságban, majd az SZKB-ban folytatott hosszú előkészítő munka után természetesnek tűnt, hogy az egyik képző hely, ahol megkezdődhet a főiskolai szociális munkás képzés, csakis a mi főiskolánk lehet. Amikor két éve megkezdtük a munkát, elsősorban „Sopronra” figyeltünk, és saját magunk számára próbáltuk megfogalmazni a „kik és mik is vagyunk” sorsdöntő kérdését. Az új tanszék kialakítása (ahova különböző indíttatással, különféle előképzettséggel érkezünk) igen sok odafigyelést igényelt.

Tényként kell elfogadnunk, hogy Magyarországon egyetlen önálló szociális munkás képző felsőoktatási intézmény sincs. Így nemcsak a tanszékek eltérő összetétele, a különböző hallgatói szint határoz meg egy-egy iskolát, hanem az anyaintézmény hagyományai, szokásai, képzési rendje is. Ennek számtalan jó, és persze legalább ennyi nehezítő hatása van. Biztosítja a sokszínűséget, és azt, hogy minden képző hely más érdeklődési irányt elégíthessen ki.

Az alapozó képzés

A főiskolánkon folyó szociális munkás képzés felépítése, tartalma az ún. *soproni normákhoz* igazodik, de a főiskola jellegéből adódóan rendelkezik bizonyos specialitásokkal is. Nálunk erősebb a pedagógiához, a gyógy-pedagógiához, a rehabilitációhoz való kötődés. Szemléletünkben hagyományosan fontos a gyermekvédelem, és – egyedül az országban – a felnőtt fogyatékosokkal való törődés.

Az elmúlt két év oktatási tapasztalatai alapján több, a képzés tartalmi kérdéseivel kapcsolatos dilemma is megfogalmazódott bennünk.

Az első évben párhuzamosan oktatott szociológiai, szociálpolitikai, jogi, pszichológiai tárgyaknak számos közös témaköre van, illetve erőteljesen egymásra építkez(né)nek. Sokszor ugyanarra a területre koncentrálódik a különböző tárgyak tematikája, természetesen az adott tudományterületre jellemző sajátos nézőpontot tükrözve. A dilemma abból adódik, hogy merre fejlesszük a képzést: a tárgyak tudatosabb egymásra épülésének, vagy egyes témakörök integrált oktatásának irányába. Az első mellett szól, hogy így lehetőség nyílna egy-egy témakör fokozatos, lépcsőnként történő kibontására. A második viszont módot adna arra, hogy a képzés jobban közvetítse azt a sajátos nézőpontot – „szemüveget” –,

amelyen keresztül vágyaink szerint a leendő szociális szakemberek néznék a világot.

Az alapozó képzés egy másik problémája az elméleti és gyakorlati ismeretek laza kapcsolódása. A második tanévben már voltak olyan sikeres kísérletek, melyek során a hallgatók több tantárgy, tantárgycsoport megfigyelési szempontsorával felfegyverkezve végezték a szociális munka terepgyakorlatát. Az így szerzett tapasztalatokat kellene a képzésbe tudatosan beépíteni, így egyrészt „életközelségbe” kerülnének az ún. elméleti tárgyak, másrészt sokkal hatékonyabban lehetne felhasználni a terepek adta lehetőségeket.

Az első három év alapozó képzésének egészére érvényes dilemma, hogy az induktív vagy a deduktív megközelítésmódot részesítsük-e előnyben. Ez természetesen számos tényezőtől függ (pl. az oktatótól), de a hallgató életkorából adódó sajátosságok miatt az induktív megközelítés tűnik célszerűbbnek vagy legalábbis hatékonyabbnak.

Az alapozó képzés további dilemmái az előszakosodással kapcsolatosak.

Az előszakosodás

A főiskolán négy, a képzési hagyományokat folytató, azok tapasztalatait beépítő, a helyi adottságokat (szemlélet, szakember, szakmai kapcsolatok stb.) felhasználó előszakosodási irányt hirdettünk meg. A jelenleg érvényes tantervben az előszakosodás a 7-dik és 8-dik félévben, a képző iskolák soproni megállapodásának megfelelő óraarányok szerint, az egyes irányok saját logikájából eredően minimálisan különbözően – gyakorlat időbeli felosztása, vizsgák stb. – jelenik meg.

Az előszakosodást (gyermek- és ifjúságvédelem, mentálhigiéne, rehabilitáció, szociális gerontológia) az oklevélben betétlap jelzi.

Bár a helyzetből következően – a jelenlegi évfolyam is csak az 1993/94-es tanévben éri el az előszakosodás idejét – még konkrét képzési tapasztalataink nincsenek ezt a szakaszt illetően, de kételyek, gondok már jelentős számban megfogalmazódtak.

E kételyeknek csak kis része alapul azon az eredeti kételkedésen, mellyel a megállapodás során kisebbségben maradtunk: nevezetesen, hogy egy ilyen típusú előszakosodásnak (szemben a szakosodással) elméletileg van-e értelme. A dilemmák jelentős részét a képzés eddigi tapasztalatai, a felsőoktatásban várható módosulások, valamint a társadalomban az elmúlt években bekövetkezett változások okozzák.

Az előbbiek olyan tendenciát jeleznek, mely szerint egy szélesebb alapképzettségű, többféle munkahelyen felhasználható tudással, készségekkel rendelkező szakember képzése iránt mind a piac, mind a munkavállaló részéről nagyobb lesz az érdeklődés, különösen abban az esetben, ha ez a képzés a lehető leggazdaságosabban valósul meg. Ehhez kapcsolódik még annak igénye, hogy a jelentkező szükségleteknek megfelelően a szűkebb szakterületeken hasznosítható folyamatok, színvonalas továbbképzés, újabb szakismeretek megszerzése hozzáférhető legyen.

A dilemmák a következő variánsok mentén summázhatók:

Előszakosodás – posztgraduális képzés

A jelenleg tervezett előszakosodás úgy viszonyul az alapozó képzéshez, hogy egyrészt a szakirány speciális ismeretei csak az adott szakirányú képzésben jelennek meg, másrészt bizonyos általánosan szükséges készségek elsajátítása illetve elmélyítése, begyakorlása speciális tartalommal történik. E területek sajátosságai összefoglaló, tájékoztató jelleggel az alapozó képzésben jellemzően kis súllyal szerepelnek. A végzett hallgató általános tájékozottsága, általános ismeretei a szociális munka színtereit illetően szűkebbek, de egy bizonyos területen – a két félév intenzív szakterületi képzés következtében – szinte szakosodás szintűek. A dilemma abban fogalmazható meg, hogy a „szinte” szakosodás megéri-e az általános tudás ilyenformán létrejött szűkítését. Előnyt jelent-e az általános szociális munkásnak, hogy egy területen többet tud, de a többiről esetleg kevesebbet? Abban az esetben feltétlenül, ha módja van az előszakosodásnak megfelelő területen elhelyezkedni. De van-e erre reális esélye? Az előszakosodás jelenlegi formája mellett a posztgraduális képzés mit jelentene? Az előszakosodás irányának további elmélyítését, vagy egy másik előszakosodási irány tartalmát, némi módosítással? Az előbbi esetben lesz-e erre igény? Milyen formalizált előnyt jelent, ha valaki ezt – feltehetően már más jellegű költségtérítéssel – elvégzi? Az utóbbinál – tehát ha valaki a posztgraduális képzés keretében más szakot választ, mint amit a betétlap elismert – milyen különbséget jelez a kétféle végzettség?

A másik lehetőség az előszakosodás jelenleg tervezett formájával szemben egy szélesebb általános képzés, mely után posztgraduális szinten lehet – már többnyire munka mellett – a szükséges szakosodást illetve szakosodásokat megszerezni. Ez a lehetőség oldhatna olyan problémákat is, melyek a nappali tagozatos hallgatók viszonylagos gyakorlati tapasztalatlanságából, viszonylag fiatal életkorából erednek. Például az idősgondozás olyan terület, melyre az érettségi után nappali tagozatra bekerülők közül várhatóan kevés lesz a jelentkező.

Ebben a változatban problémaként jelentkezhet, hogy lesz-e anyagi lehetősége – annyi jövedelme, munkahelyi támogatása – a területen dolgozónak, hogy ezt a – már feltehetően csak önköltséges formában megvalósítható – képzést vállalni tudja.

Előszakosodás, de megváltozott arányokkal

Amennyiben a soproni megállapodásban foglalt arányok feloldhatók, és az alapozó képzés kiszélesíthető, az előszakosodás súlya csökkenne – ezzel jobban közelítené más, betétlappal jelzett stúdiumhoz –, kevésbé hordozná a kvázi szakosodás negatív jellemzőit. A tanegység (vagy kredit) rendszer fokozatos bevezetésével csökkenthetővé válna a jelenlegi merev

kényszerrendezettség, és inkább a tanterv alternativitását, a választás szabadságfokának növekedését jelentené, szemben a jelenlegi „szakosodás, de mégsem” – érzése helyett.

A választás kiszélesítése és a gazdaságosság

A jelenlegi formában – még a viszonylag magas hallgatói létszám mellett is – az utolsó két félévre összpontosított négy szakirány nehezen szervezhető, nem igazán hatékony és gazdaságos. Bizonyos szakirányokra egy-egy évfolyamról túl sok, másokra az optimálisnál kevesebb hallgató várható egy képző intézményben. A merev arányok és a kényszerrendezettség oldása lehetővé teszi egyfelől, hogy bizonyos tanegységek csak bizonyos félévekben, de akkor megfelelő hallgatói létszámmal legyenek meghirdethetők, másfelől pedig a tanegységek egy része – az alapozó képzésbe kerülve – eleve hatékonyabbá válják.

Megfontolás tárgyát képezheti, hogy milyen módon valósítható meg – a jelenleg szokásos áthallgatást meghaladóan –, hogy az egyes szakirányi tartalmú, máshol meg nem hirdetett vagy gazdaságosan nem meghirdethető tanegységeket az erre leginkább felkészült képző intézmények meghirdethessék több intézmény számára. Ezzel is szélesíthető a választás lehetősége, miközben a képzés gazdaságosabbá válik. Ennek megvalósítása – a finanszírozás meglehetősen rugalmatlansága miatt – a közeljövőben nehezen elképzelhető. Reálisabb lehetőséget jelent a posztgraduális szakosító képzés, mely jellegénél fogva nem kötődik az alapképzést nyújtó intézményhez, így gazdaságosan nyújthat szélesebb választási lehetőséget az érdeklődők számára. Ezt a gazdaságosságot, egyben az elérhetőséget biztosítja az is, hogy a szélesebb alapozó képzés a posztgraduális képzés időtartamát – s így annak összköltségét – csökkentheti.

Összegzés

Miután a dilemmák attól dilemmák, hogy a különféle megoldási lehetőségek hasonlóan hordoznak előnyöket és hátrányokat, illetve vannak pro és kontra érvek, szükséges lenne egy szélesebb körű eszemecserében ezeket megvitatni, és egy újabb megegyezés keretében – a megváltozott körülmények és a tapasztalatok alapján – újragondolni „Sopront”, vagyis a képzések egészét.